

Sivistysvaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tutkimustietovarannosta

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tutkimustietovarannosta (HE 177/2021 vp): Asia on saapunut sivistysvaliokuntaan mietinnön antamista varten.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- opetusneuvos Jukka Haapamäki, opetus- ja kulttuuriministeriö
- hallitusneuvos Katariina Simonen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- lainsäädäntöneuvos Liisa Leppävirta, oikeusministeriö
- johtava tiedeasiantuntija Laura Taajamaa, Suomen Akatemia
- Metropolia-ammattikorkeakoulun erityisasiantuntija Susanna Näreaho, Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Turun yliopiston vararehtori Kalle-Antti Suominen, Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry
- toiminnanjohtaja Sanna Marttinen, Tutkimuslaitosten yhteenliittymä Tulanet

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- valtiovarainministeriö
- Tietosuojavaltuutetun toimisto
- Innovaatorahoituskeskus Business Finland
- Suomen tieteellinen kirjastoseura r.y.
- Säätiöt ja rahastot ry
- Tieteellisten seurain valtuuskunta

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki tutkimustietovarannosta. Opetus- ja kulttuuriministeriön tehtävänä olisi ylläpitää valtakunnallista tutkimustietovarantoa, johon tallennettaisiin Suomessa tehtävään tutkimukseen liittyviä tietoja. Opetus- ja kulttuuriministeriö toimisi tutkimustietovarannon rekisterinpitäjänä. Esityksessä ehdotetaan myös säädettäväksi oikeus luovuttaa tietoja tutkimustietovarantoon, tietojen luovuttajien huolellisuusvelvoitteesta sekä tutkimustoimijoiden tiedonsaantioikeuksista sekä tutkimustietovarannon avoimesta tietopalvelusta.

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2022.

VALIOKUNNAN YLEISPERUSTELUT

Yleistä

Tutkimustietovaranto kokoaa ja välittää esimerkiksi julkaisutietoja, tutkimusaineistojen kuvailutietoja ja rahoitusta koskevia tietoja Suomessa tehtävästä tieteellisestä tutkimuksesta. Valiokunta katsoo, että tutkimustietovarannolle asetetut tavoitteet, kuten tutkimustiedon ja -aineistojen laadun parantaminen sekä näkyvyyden, löydettävyyden ja saavutettavuuden lisääminen, ovat kannatettavia.

Tutkimustietovarannolla tuetaan tieteen avoimuutta ja helpotetaan tutkimustoimintaan liittyvän tiedon löytämistä ja joustavaa hyödyntämistä myös organisaatioiden välillä. Hallituksen esityksen mukaan tutkimustietovaranto tekee tutkimuksen teon prosessia tutummaksi myös laajalle yleisölle. Siten tutkimustietovarannolla on potentiaalia lisätä tutkimuksen vaikuttavuutta ja laajempaa hyödyntämistä yhteiskunnassa.

Hallituksen esityksen perusteluista ilmenevistä syistä ja saamansa selvityksen perusteella sivistysvaliokunta pitää hallituksen esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Valiokunta ehdottaa hallituksen esitykseen sisältyvien lakiehdotusten hyväksymistä seuraavin huomioin ja muutosesityksin.

Tietosuojan näkökulma

Hallituksen esitys sisältää useita henkilötietojen käsittelyä koskevia säännöksiä. Tietojen tallentaminen tutkimustietovarantoon on tutkimustoimijoille vapaaehtoista. Valiokunta pitää hyvänä ratkaisuna sitä, että yksittäisen tutkijan tietojen näkyvyys ja niiden luovuttaminen kolmannelle osapuolelle avoimesta tietopalvelusta perustuvat tutkijan omaan päätökseen. Samoin on kannatettavaa, että tutkija voi itse hallita luovutettavia tietoja tutkijaprofiilin kautta.

Valiokunta saamaansa selvitykseen viitaten pitää tarpeellisenä muuttaa hallituksen esityksen eräitä henkilötietojen käsittelyyn liittyviä säännöksiä tämän mietinnön yksityiskohtaisista perusteluista ilmenevän mukaisesti.

Huolellisuusvelvoite. Asiantuntijakuulemisessa on kiinnitetty huomiota tarpeeseen säätää tutkimustoimijoihin kohdistetusta huolellisuusvelvoitteesta (4 §) ja sen käytännön merkitykseen ottaen huomioon tietosuoja-asetuksen 5 artiklan henkilötietojen käsittelyä koskevat periaatteet, jotka jo sinänsä velvoittavat kaikkia rekisterinpitäjiä henkilötietojen käsittelyssä.

Valiokunta toteaa, että huolellisuusvelvoitetta koskevan säännöksen tarpeellisuutta ja tarkoitusta on selostettu hallituksen esityksessä (s. 34) tuoden esille muun muassa, että koska tutkimustoimijat luovuttavat tiedot tutkimustietovarantoon suoraan eri lähdejärjestelmistä, opetus- ja kulttuuriministeriö ei voi vaikuttaa luovutettujen tietojen täsmällisyyteen. Siten huolellisuusvelvoite tulee

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

säätää tutkimustoimijalle, jolla on velvollisuus huolehtia omien rekisteriensä tietosuojaa koskevista vastuistaan.

Saadun selvityksen mukaan ehdotettu huolellisuusvelvoitetta koskeva säännös ei laajenna tietosuojasetuksen 5 artiklan henkilötietojen käsittelyä koskevia tietojen täsmällisyyttä ja eheyttä koskevia vaatimuksia, vaan täsmentää niitä tilanteessa, jossa tutkimustoimijan tiedot siirretään opetus- ja kulttuuriministeriön perustamaan tutkimustietovarantoon.

ORCID-tunnisteen käyttö

Lain 3 §:ssä säädetään tutkimustietovarannon sisällöstä. Tutkimustietovarantoon tallennetaan mm. tutkijoiden nimitietoja ja tietoja tutkijat yksilöivistä ORCID-tunnisteista. Tutkijaprofiiliin tunnistautumisessa, tietojen liittämisenä tiettyyn tutkijaan sekä tutkijan tietojen näkyvyyden ja luovutettavien tietojen hallinnoinnissa hyödynnetään ORCID-tunnistetta.

Hallituksen esityksessä todetaan, että ORCID on kansainvälisen tutkijayhteisön hallinnoima järjestö, joka ylläpitää tutkimustietorekisteriä ja myöntää ORCID-tunnisteita. ORCID-palvelusta on 2010-luvun aikana muodostunut keskeisin tutkijoiden tietoja sisältävä palvelu, ja ORCID-tunnisteteesta on käytännössä muodostunut kansainvälisesti standardoitu tapa tunnistaa tutkija.

Tutkimustietovarantoon tuodaan ORCID-palvelusta tutkijan tietoja siten, että tutkija voi määrittää niiden näkymistä tutkimustietovarannon avoimessa tietopalvelussa. Tutkija voi näin ylläpitää kansainväliseen käyttöön omaa tutkimusprofiiliaan ORCID-palvelussa ja kotimaiseen käyttöön tutkimustietovarannossa hyödyntäen molemmissa samoja tietoja.

Sivistysvaliokunta korostaa, että tutkijan profiilipalvelun hyödyntäminen on tutkijalle lain 5 ja 6 §:n mukaisesti vapaaehtoista. Säännökset eivät myöskään edellytä korkeakouluja velvoittamaan työntekijöitään ORCID-tunnisteen käyttöön.

Valiokunta toteaa, että ORCID-tunnuksen käytöstä ei ole ehdotettu säädettäväksi laissa. Tutkimustietovarannon toiminnan kannalta keskeistä on käyttää tutkijaprofiiliin kirjautumisessa selkeää kirjautumistapaa, joka mahdollistaa ilman Suomen kansalaisuutta olevien henkilöiden kirjautumisen. Saadun selvityksen perusteella myös vaihtoehtoisia kirjautumistapoja on mahdollista jatkossa ottaa käyttöön.

VALIOKUNNAN YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 §. Tutkimustietovaranto. Valiokunta kiinnittää huomiota pykälässä käytettyyn sanaan ”ylläpitää”, joka aiheuttaa epäselvyyttä opetus- ja kulttuuriministeriön roolista henkilötietojen käsittelyssä ja rekisterinpidossa. Ehdotetun säännöksen mukaan opetus- ja kulttuuriministeriö on valtakunnallisen tutkimustietovarannon ylläpitäjä. Pykälän mukainen ylläpitovastuu kuuluu tyypillisesti henkilötietojen käsittelijälle. Rekisterinpitäjyydestä säädetään lakiehdotuksen 7 §:ssä, jonka perusteluissa kuvataan tutkimustietovarannon ylläpitoratkaisu. Lakiehdotuksen 1 §:ssä luodaan opetus- ja kulttuuriministeriön toimivalta tutkimustietovarannon osalta.

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

Saadun selvityksen mukaan lakiehdotuksen 1 §:n säännöksen tarkoituksena on luoda opetus- ja kulttuuriministeriölle nimenomainen toimivalta tutkimustietovarannon kaltaisen palvelun perustamiseen. Sääntelyn selkeyttämiseksi valiokunta ehdottaa, että säännöksen ilmaisua muutetaan siten, että tutkimustietovarannon ylläpitämisen sijasta siinä ilmaistaan, että opetus- ja kulttuuriministeriössä on tutkimustietovaranto, mikä kuvastaa esitystä selkeämmin sääntelyn tarkoitusta luoda opetus- ja kulttuuriministeriölle selkeä toimivalta tutkimustietovarannon osalta.

Valiokunta kiinnittää huomiota myös siihen, että lain 1 §:ssä on ehdotettu säädettäväksi valtakunnallisesta tutkimustietovarannosta, kun taas muualla laissa ja lain nimikkeessä säädetään tietovarannosta ilman mainintaa sen valtakunnallisuudesta. Saadun selvityksen mukaan valtakunnallinen-termin käytöllä on ollut tarkoitus kuvata tutkimustietovarannon laajuutta ja tavoitetta, että tietovarantoon kootaan kattavasti Suomessa tehtävää tutkimusta koskevat tiedot. Kun tutkimus on luonteeltaan kansainvälistä ja tutkimustietovarannon sisältämissä tiedoissa on yhteyksiä muissa maissa tehtävään tutkimukseen, voi säännös ehdotetussa muodossaan johtaa väärinkäsityksiin. Epäselvyyksien välttämiseksi ja lain johdonmukaisuuden turvaamiseksi valiokunta ehdottaa valtakunnallinen-sanon poistamista 1 §:stä.

6 §. Avoin tietopalvelu. Valiokunta toteaa, että pykälässä avointa tietopalvelua koskevan sääntelyn sanamuodosta jää epäselväksi, millä taholla on oikeus luovuttaa henkilötietoja ja mitä tietoja luovutetaan. Lisäksi ilmaisusta ”yleisesti saataville” ei ilmene, miten avoin tietopalvelu toimii.

Valiokunta ehdottaa 2 momenttia muutettavaksi siten, että opetus- ja kulttuuriministeriö mainitaan nimenomaisesti tahona, jolla on oikeus luovuttaa henkilötietoja. Luovutettavat tiedot yksilöidään viittauksella lain 3 §:n 2 momenttiin.

Lisäksi valiokunta ehdottaa, että ilmaisu ”yleisesti saataville” korvataan ilmauksella ”julkisen tietoverkon välityksellä”, joka kuvaa paremmin tässä tarkoitettun avoimen tietopalvelun luonnetta.

Valiokunta asiantuntijalausuntoon viitaten ehdottaa, että 2 momentin viimeisen virkkeen ilmaisu ”saadaan hakea” muutetaan ilmaisuksi ”on mahdollista hakea”, jotta säännöksessä on säädöspuolustuksen rajaus sille, että tietopalvelusta on ylipäätään mahdollista hakea henkilötietoja ainoastaan yksittäisinä hakuina. Esitetty ilmaisu ”saadaan hakea” ei riittävän tarkasti rajaa sitä, että tietopalvelusta on ylipäätään mahdollista hakea tietoja yksittäisinä hakuina.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Sivistysvaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy muutettuna hallituksen esitykseen HE 177/2021 vp sisältyvän lakiehdotuksen. (Valiokunnan muutosehdotukset)

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

Valiokunnan muutosehdotukset

Laki

tutkimustietovarannosta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tutkimustietovaranto

Suomessa tehtävää tutkimusta koskevien tietojen keräämiseksi ja välittämiseksi **opetus- ja kulttuuriministeriössä** on ~~valtakunnallinen~~ tutkimustietovaranto, ~~jota opetus- ja kulttuuriministeriö ylläpitää.~~

2 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

- 1) *tutkimustoimijalla* opetus- ja kulttuuriministeriötä, tutkimusta tekeviä organisaatioita sekä tutkimusta rahoittavia ja tukevia organisaatioita;
- 2) *tutkijan profiilipalvelulla* tutkimustietovarannon yhteydessä toimivaa palvelua, johon kirjautumalla tutkija voi luoda itselleen profiilin, valita siihen sisältyvät tiedot sekä hallita niiden näkyvyyttä ja luovuttamista kolmansille osapuolille.

3 §

Tutkimustietovarannon sisältö

Tutkimustietovaranto sisältää tietoja suomalaisten tutkimustoimijoiden ja muiden tutkimusta tekevien organisaatioiden tutkimustoiminnasta sekä näihin kytkeytyneiden tutkijoiden tekemästä tutkimuksesta.

Tutkimustietovarantoon tallennetaan:

- 1) julkaisujen ja muiden tutkimustuotosten metatietoja ja tiivistelmiä;
- 2) tutkimusaineistojen metatietoja ja kuvailuja;
- 3) tutkimusinfrastruktuurien tietoja;
- 4) tutkimustoimijoiden tietoja;
- 5) tutkimushankkeiden ja tutkimusrahoituksen metatietoja ja tiivistelmiä;
- 6) tutkijoiden tietoja, tutkijoiden muiden tutkimusaktiiviteettien tietoja ja meriittitietoja.

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

4 §

Tietojen luovuttaminen tutkimustietovarantoon

Tutkimustoimijat voivat luovuttaa 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tietoja tutkimustietovarantoon.

Tutkimustoimijoiden on huolehdittava luovuttamiensa tietojen täsmällisyydestä ennen niiden tallentamista.

5 §

Tietojen käsittely tutkimustietovarannossa

Opetus- ja kulttuuriministeriö saa muokata ja yhdistellä tutkimustietovarantoon tallennettuja tietoja niiden laadun ja hyödynnettävyyden parantamiseksi.

Tutkimustoimijoilla on oikeus saada 3 §:n 2 momentin 1—5 kohdassa tarkoitettuja tietoja tutkimustietovarannosta teknisen rajapinnan avulla lakisääteisten tai säätien säännöissä määrättyjen, tutkimukseen liittyvien perustehtäviensä suorittamista varten.

Tutkija voi antaa tutkijan profiilipalvelussa suostumuksen 3 §:n 2 momentissa tarkoitettujen itseään koskevien tietojen luovuttamiseen kolmansille osapuolille teknisen rajapinnan avulla.

6 §

Avoim tietopalvelu

Tutkimustietovarannossa on avoin tietopalvelu. Avoimessa tietopalvelussa saadaan näyttää 3 §:n 2 momentin 1—5 kohdassa tarkoitettuja tietoja. Edellä 3 §:n 2 momentin 6 kohdassa tarkoitettuja tietoja saadaan näyttää vain, jos tutkija on antanut suostumuksen niiden julkaisuun tutkijan profiilipalvelussa.

Sen estämättä, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 16 §:n 3 momentissa säädetään, **opetus- ja kulttuuriministeriö voi luovuttaa julkisen tietoverkon välityksellä 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tietoja. Henkilötietoja on mahdollista hakea avoimen tietopalvelun kautta vain yksittäisinä hakuina.**

7 §

Tutkimustietovarannon rekisterinpitäjä

Opetus- ja kulttuuriministeriö on tutkimustietovarannon rekisterinpitäjä.

8 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Valiokunnan mietintö SiVM 16/2021 vp

Helsingissä 1.12.2021

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Paula Risikko kok
varapuheenjohtaja Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Marko Asell sd
jäsen Jukka Gustafsson sd
jäsen Veronika Honkasalo vas
jäsen Kaisa Juuso ps
jäsen Ville Kaunisto kok
jäsen Hilikka Kemppi kesk
jäsen Anneli Kiljunen sd
jäsen Mikko Kinnunen kesk
jäsen Ari Koponen ps
jäsen Mikko Ollikainen r
jäsen Pirkka-Pekka Petelius vihr
jäsen Sofia Vikman kok
varajäsen Juha Mäenpää ps
varajäsen Jouni Ovaska kesk

Valiokunnan sihteereinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Marja Lahtinen
valiokuntaneuvos Maiju Tuominen